

TURLI XIL JANRDAGI ASARLARNI IJRO TEXNIKASI: NAZARIY QARASHLAR

Jalolxon Vahobovich Mamatov
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli janrdagi musiqiy asarlarni ijro qilish jarayonida namoyon bo‘ladigan texnik, badiiy va estetik qonuniyatlar nazariy jihatdan tahlil qilingan. Klassik, xalq, estrada va jazz musiqasi ijrochiligiga xos bo‘lgan uslubiy xususiyatlar, lad-garmonik tizimlar, ritmik naqshlar va interpretatsiya tamoyillari ilmiy asosda yoritilgan. Maqola ijrochi san’atkorning janrlararo kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, universal ijrochilik nazariyasi hamda zamonaviy talqin metodlarining ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: janr, ijro texnikasi, klassik musiqa, xalq musiqasi, estrada vokali, jazz ijrosi, ornamentika, improvizatsiya, interpretatsiya, ritmik tizim, lad-garmonik struktura, musiqashunoslik

PERFORMANCE TECHNIQUE OF WORKS OF VARIOUS GENRES: THEORETICAL APPROACHES

Jalolkhon Vahobovich Mamatov
Kokand State University

Abstract: This article theoretically analyzes the technical, artistic and aesthetic laws that appear in the process of performing musical works of various genres. The stylistic features, key-harmonic systems, rhythmic patterns and principles of interpretation characteristic of classical, folk, pop and jazz music performance are scientifically covered. The article is aimed at developing the inter-genre competence of the performing artist, and the importance of the universal theory of performance and modern interpretation methods is shown.

Keywords: genre, performance technique, classical music, folk music, pop vocal, jazz performance, ornamentation, improvisation, interpretation, rhythmic system, key-harmonic structure, musicology

Musiqa san’atida janr tushunchasi ijodiy ifoda shaklini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Har bir janr o‘ziga xos ritmik tuzilma, lad-hamohanglik tizimi, texnik talablar va estetik talablarga ega. Shunga ko‘ra ijrochi san’atkor ijro jarayonida nafaqat umumiy texnik malakaga, balki ayni janrning ichki qonuniyatlarini chuqur bilishga ham ehtiyoj sezadi. Turli janrdagi asarlarni

o'zlashtirish musiqiy tafakkurni kengaytiradi, ijro mahoratini boyitadi va interpretatsiya madaniyatini shakllantiradi.

Musiqiy janr san'at nazariyasida ijodiy ifodaning shakl va mazmun birligidan tarkib topuvchi kategoriyadir. Janrning shakllanishiga bir qator omillar - tarixiy davr, madaniy muhit, milliy an'ana, ijtimoiy ehtiyojlar hamda estetik talablar ta'sir ko'rsatadi. "Janr - bu musiqiy ifodaning tarixiy shakllangan badiiy kategoriyasi bo'lib, uning ijro texnikasi mazmun strukturasidan kelib chiqadi." [A. K. Jalolov, *Musiqqa nazariyasiga kirish*, 2018.] Musiqashunoslikda janrlar tizimi funksional vazifasi va badiiy mazmuni bo'yicha turlicha tasniflanadi: marosim, lirik, epik, dramatik, instrumental, vokal, sahnaviy va boshqalar. Har bir janr o'zining ichki tuzilishi, lad-garmonik xususiyati, ritmik modeli, ijro estetikasi hamda texnik talablari bilan ajralib turadi.

Manbalarda ta'kidlanishicha, janrlarning farqlanishi nafaqat kompozitsion tuzilma, balki ijro uslubi orqali ham namoyon bo'ladi. Demak, ijro texnikasining o'ziga xosligi janr tabiatining ichki strukturasidan kelib chiqadi. Shuning uchun ijrochi turli janrlardagi asarlar bilan ishlaganda universal texnik tayyorgarlikka emas, balki janrga xos bo'lgan maxsus texnik va interpretatsion yondashuvlarga tayanishi zarur.

Klassik musiqa ijrosiga nazariy yondashuvga nazar tashlaymiz. Klassik musiqa ijro amaliyoti akademizm tamoyillariga asoslanadi. Akademik ijroda aniqlik, intonatsion tozalik, tarixiy uslubga sodiqlik, forma logikasini tushunish va musiqiy matnga hurmat bilan yondashish ustuvor hisoblanadi. Barokko, klassitsizm, romantizm kabi davrlarning har biri o'ziga xos ijro talablariga ega bo'lib, ular ijrochi oldiga murakkab nazariy-texnik masalalarni qo'yadi.

Barokko musiqasida ornamentika, ritmik barqarorlik va fraza simmetriyasi muhim bo'lsa, klassitsizm davrida aniq metro-ritm, formaning mantiqiy rivoji va dinamik kontrastlar asosiy o'rinda turadi. Romantik musiqada esa rubato, keng frazalar, individuallashtirilgan ohangdorlik va kengaytirilgan dinamik diapazon ustuvordir.

"Klassik musiqa ijrosining asosiy tamoyili - kompozitor matniga sodiqlik va musiqiy tafakkurning mantiqiy tahlilidir." [V. Medushevskiy, *Muallif niyatini talqin qilish nazariyasi*, 2005.] Nazariy jihatdan qaraganda, klassik musiqada ijro texnikasi musiqiy matn va kompozitor niyatiga sodiq bo'lish prinsipiga asoslanadi. Shu bois ijrochi texnika, musiqiy tafakkur va estetik sezgirlikning uyg'unligini ta'minlashi lozim.

Xalq musiqasi mahalliy an'analar, og'zaki ijod, etnik lad va ritmik usullarga tayangan holda shakllangan bo'lib, uning ijro uslubi o'ziga xos milliy ifodaviylikka ega. Nazariy jihatdan xalq musiqa ijrosida qadimiy ladlar - maqom, pentatonika, diatonika, shuningdek, murakkab ritmik tizimlar muhim o'rin tutadi.

Xalq ijrochiligida tabiiylik prinsipiga alohida urg'u beriladi. "Xalq ijodi ijrochilikda erkinlik va tabiiylikni taqozo etadi; milliy intonatsiya esa ijro texnikasining mazmuniy tayanchidir." [Karomatov, *O'zbek xalq musiqasi asoslari*, 1992.] Xonandalikda "nola", "qochirim", "tebratish", "sado chiqarish" kabi milliy bezaklar nazariy va amaliy jihatdan mustahkam o'rganishni talab etadi. Xalq cholg'ularida esa torlarni chertish, urish, tebratish kabi usullar mahalliy ijro maktablari tajribasi bilan bog'liq bo'lib, ular professional musiqa akademiyasida o'qitiladigan texnikadan farqlanadi.

Xalq musiqasi nazariyasiga ko'ra ijro jarayoni ko'pincha improvizatsiya bilan boyitiladi. Ijrochi asar matnini qat'iy shaklda emas, balki ijodiy talqin orqali boyitib, o'z ovozi yoki cholg'u uslubiga moslab ijro etadi. Bu hol xalq musiqa janrining moslashuvchan va erkin tabiati bilan izohlanadi.

Zamonaviy estrada musiqasi texnika, texnologiya va sahnaviy estetika uyg'unligiga tayangan san'at turi hisoblanadi. "Estrada vokali texnikasi zamonaviy ovoz mexanizmlaridan foydalanishga asoslanib, ijrochidan keng diapazon va dinamik moslashuvchanlikni talab qiladi." [R. Miller, *Contemporary Vocal Technique*, 2008.] Estrada vokalining nazariy bazasi zamonaviy vokal texnikalari (mix voice, belting, falsetto, twang va b.) bilan belgilanadi. Bu usullar ovozni kuchaytirish, barqaror tembr hosil qilish va yuqori pardalarda erkin ijro etishni ta'minlaydi.

Estrada ijrosining nazariy jihatlar orasida quyidagilar ajralib turadi:

- Aparat (mikrofon) bilan ishlash texnikasi - ovoz balandligini boshqarish, tembrni nazorat qilish, effektlardan foydalanish;
- Ritmik moslashuvchanlik - pop, funk, rok, R&B va boshqa zamonaviy ritmlarning stilistik farqlarini his qilish;
- Sahnaviy harakat va artistizm - estrada san'atida ijrochi nafaqat vokal, balki sahna xarizmasi orqali ham ta'sir ko'rsatadi.

Nazariy jihatdan estrada ijrochiligi kommunikativ san'at sifatida qaraladi, ya'ni ijrochi tomoshabin bilan bevosita emotsional va vizual aloqa o'rnatishi zarur.

Zamonaviy janrlardan yana biri Jazz san'ati nazariy jihatdan murakkab harmonik tizim, sinxoplashgan ritm, improvizatsiya va individual interpretatsiyaga tayangan janrdir. Jazz ijro texnikasida asosiy o'rinni improvizatsion fikrlash egallaydi. "Jazz san'ati improvizatsiya orqali ijrochi shaxsining individualligini musiqiy til vositasida namoyon etadi." [M. Gridley, *Jazz Styles*, 2012.Jazz] Ijrochi har bir asarni qayta talqin qilib, yangi ohang, yangi ritmik shakl va yangi garmonik yechimlar yaratadi.

Jazz musiqa tizimining nazariy xususiyatlari:

- Blues gamma va uning turli variantlari;
- Alteratsiyalangan akkordlar - #9, b9, #11, b13;
- Swing ritmi - belgilangan tempdan biroz ortda yoki oldinda ijro qilish;

- Sket vokali - ma'nosiz bo'g'inlar orqali melodik-improvizatsion ijro.

Jazz ijrochiligida texnikadan ko'ra shaxsiylik, ya'ni ijodiy ovoz va ohang topish muhim sanaladi. Bu janrning nazariy asosini "ijroda badiiy erkinlik" tushunchasi tashkil etadi.

Turli janrlar ijro texnikasining nazariy tahlili shuni ko'rsatadiki, musiqiy janrlar o'rtasida sezilarli farqlar mavjud bo'lsa-da, umumiy ijrochilik nazariyasi uchun barcha janrlarga xos bo'lgan qator umumiy tamoyillar mavjud:

1. Frazalash qonuniyatlari - musiqa jumllarini mazmunli bo'laklarga ajratish;
2. Dinamik nuanslar - ovoz kuchi va ifoda darajasini boshqarish;
3. Intonatsion aniqlik - ladgarmonik tizim talablariga mos ravishda toza intonatsiya qilish;
4. Interpretatsiya - musiqiy matnni badiiy talqin qilish;
5. Ijrochining psixologik tayyorgarligi - sahna hayajonini nazorat qilish.

Nazariy jihatdan universal ijro tayyorgarligi ijrochi shaxsining ijodiy moslashuvchanligini ta'minlaydi. Biroq, yuqorida ta'kidlanganidek, har bir janr o'ziga xos texnik va estetik talablari bilan ajralib turadi va ular ijrochi tomonidan individual ravishda o'zlashtirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov A. K. Musiqa nazariyasiga kirish. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2018.
2. Karomatov F. O'zbek xalq musiqasi asoslari. - Toshkent: Fan, 1992.
3. Medushevskiy V. Muallif niyatini talqin qilish nazariyasi. - Moskva: Muzyka, 2005.
4. Gridley M. Jazz Styles: History and Analysis. - New Jersey: Prentice Hall, 2012.
5. Miller R. Contemporary Vocal Technique. - New York: Oxford University Press, 2008.
6. Tarasov B. Musiqa san'ati falsafasi. - Moskva: Nauka, 2015.
7. Qosimov A. O'zbek musiqasida lad va usul tizimlari. - Toshkent: O'zbekiston Milliy konservatoriyasi nashriyoti, 2020.
8. Sadikov D. Estrada vokal san'ati metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
9. Cook N. Music, Imagination and Culture. - Oxford University Press, 1990.
10. Nettl B. The Study of Ethnomusicology. - University of Illinois Press, 2005.
11. Jurayev, I. (2025). Vocal pedagogy in the academy integrating Uzbek traditional practices. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 30-35.

12. Eralieva, F. E. (2025). An approach to the formation of the piano repertoire based on national and world music samples. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 21-25.

13. Yuldashev, A. (2025). Performance on Uzbekistan folk instruments: opportunities and prospects. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 3-5.

14. Muminov, M. (2025). Cultivating the complete musician in the piano studio. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 16-20.

15. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.